

schenverständnis nicht mehr stützt auf Theologie, Kosmologie oder Ethik", maar hij moet aantonen, dat deze bewering juist is. En hij moet dit dan doen met juiste argumenten⁴⁹⁾. Daarbij doet zich het van wetenschappelijk standpunt uitermate interessante probleem voor, in hoeverre men met de methode van Binswanger omtrent de theologie zelve iets kan bewijzen. Immers, sinds Windelband zijn wij er wel van overtuigd, dat elk vak van wetenschap zijn eigen methodologie vraagt⁵⁰⁾. Daaruit volgt, dat Binswanger nimmer langs phaenomenologische weg omtrent wezen en waarde der theologie tot conclusies kan komen. En al zou hij trachten zulks te doen, dan nog ware dit slechts geoorloofd, indien hij zelf zich daarbij op een standpunt stelde, van waaruit de zin van het wetenschappelijk theologisch bezig zijn benaderd werd in overeenstemming met de aard der theologie zelve. Anders te doen is een ongeoorloofde „metabasis eis allo genos". En tenslotte moet Binswanger niet alleen bewijzen, dat de theologie geen basis meer *is* voor de mensbeschouwing, maar, vóór hij de theologie terzijde zet, moet hij ook bewijzen, dat zij geen basis meer *kan zijn*.

Het is duidelijk, dat bij een opvatting als die van Binswanger het wezen van de religie wordt aangetast. Religie kan bij deze opvatting niet anders zijn dan een zuiver subjectief gebeuren of een subjectieve houding of een subjectieve ervaring, zonder dat van religio objectiva sprake kan zijn. Het spreekt vanzelf, dat men, wanneer men elke gedachte van zin en betekenis ener openbaring terzijde zet, de phaenomenologie van het beleven der relatie tussen de mens en de zich openbarende God niet kan worden gevonden. In zulk een geval wordt ook elke menselijke beleving ontledigd van de rijkdom, welke de mens door het „het zijn met God" kan vinden.

Ik ben dan ook overtuigd, dat het niet alleen onmogelijk is de phaenomenologie als uitgangspunt te nemen voor de bepaling van het wezen van de mens, maar ik ben evenzeer overtuigd, dat men nooit door middel van de phaenomenologie het waarlijk beleven van de gemeenschap met God in Christus *in zijn wezen* kan verstaan.

Dat men b.v. nooit het wezen van de „droefheid naar God", die „een onberouwelijke bekering" werkt, phaenomenologisch kan bepalen, moet voor iedere calvinist luce clarius zijn. Persoonlijk zie ik, ondanks mijn eerbied voor de phaenomenologie, in deze tijd op het psychologisch erf een principieel gevaar in sommige pogingen, de religieuze ervaring, het norm-besef, en b.v. schuldgevoel en bekering phaenomenologisch te willen verstaan. Zeker, men kan een phaenomenologie b.v. van het godsdienstig schuldgevoel geven — mits men dan maar duidelijk begrijpt, dat men steeds spreekt over *phainoumena* van dit schuldgevoel, *niet* over het *wezen* van dit schuldgevoel. Zou men zulks vergeten, dan kan ook de phaenomenologie een ernstig gevaar betekenen.

Van verschillende zijden kwam er, gelijk wij zagen, critiek op de houding inzake de religie, zoals die bij vele psychologen — en wij denken dan hier vooral aan Freud en Jung — wordt gevonden.